

ПЕРСПЕКТИВИ ПОШУКУ КОНСТРУКТИВНИХ ЦІННОСТЕЙ У ЦІНІЗМІ СУЧАСНОГО СОЦІУМУ

КЛІЧУК А., к. філос. н., доцент Чернівецького національного
університету ім. Юрія Федьковича

Сьогодні європейська культура переживає глибоку кризу. Україна стала ближчою до Європи. Звичайно, така причина єднання не тішить. Основна причина кризи – домінування матеріальних цінностей над духовними, суспільства над індивідом. Матеріальний прогрес не надихається ідеалами розуму, а суспільство стає тим бездуховним механізмом, який знецінює саму людину, підкоряючи та деморалізуючи її своїми жорсткими умовами прогресу. Людина перетворилась у "механізм" досягнення атрибутивного комфорту, поступово відмовляючись від позитивних моральних цінностей, які, як виявляється, уповільнюють процес азарту накопичення. Так, сором, співчуття, совість і поміркованість – це розкіш, доступна не багатьом, а більшості ще й вітально не вигідна. То що ж, це той горизонт за яким проглядаються інші цінності?

Мабуть, не потрібно категорично реагувати на виклик обставин або поспішати із пошуком нових цінностей чи виправдовувати антицінності. Слід спробувати обґрунтувати життєздатність універсальних цінностей, переосмислити їх роль в сучасних умовах. В історії утверд-

ження етичної думки – це, звісно, не новий підхід. Потрібно зазначити, що на відміну від матеріального рівня життя людини, яким вона користується наче кредитом, поступово поповнюючи соціальне благо власним творчим (у широкому розумінні) пошуком і предметним привнесенням, духовна та моральна компонента способу самореалізації – відповідь на пропозицію умов життя. Людина здатна творити під впливом настрою, враження, цікавості та інших стимулів. Конкретизуючи їх за властивостями, можна визначити такі: конструктивний і деструктивний. Вважатимемо правильним традиційний підхід, а саме: позитив, конструктив – це добродійна, відповідно – деструктив – злочинна діяльність людини (такої формули для побудови своїх теорій дотримувалась більшість філософів-моралістів).

На фоні історичного розвитку кожного (у тому числі й сучасного) суспільства завжди актуалізувалося питання моральних принципів цього суспільства, його універсальних та унікальних якостей. Ця тема частково розкривається у працях як вітчизняних фахівців (Т. Аболіної, М. Тофтула, А. Лоя, М. Марчука), так і зарубіжних (А. Гусейнова, В. Лекторського, В. Келле, С. Хоружого, А. Скрипника, Ю. Шичаніна, Г. Кісельова Ф. Лазарева, та ін.), думки яких авторитетні, однак не безальтернативні у діалозі із сучасністю. Більше того, на сучасному етапі життя українці вже відрізняють щире моральність від мистецтва витонченої маніпуляції почуттями людини (спостерігається у діапазоні від професійної і до політичної та духовної сфер соціуму). Певна суспільна ланка (професійна організація, релігійна громада, правова інституція та ін.) формує свою моральну канву орієнтирів що вписуються у вимоги епохи, світової інтеграції чи емпіричних потреб людини. Тобто, універсальність певною мірою приймає індивідуальність [1, с. 42]. Важливим питанням постає спосіб узгодження або гармонізації інтересів монадного й універсального. Для аналізу поставленої проблеми варто звернутись до категорії справедливості.

Питання змістовності, осмисленості життя є однією із актуальних тем для низки гуманітарних наук, однак системнішого, поглибленого дослідження це питання набуло у площині філософії, етики та психології. Адже моральна свідомість постає перед людиною обов'язковою умовою вибору та його об'єктивності. Тому звернення людини до своєї сутності, самозаглиблення, спроба переосмислення системи загально-визнаних цінностей, а заодно – свого власного світогляду актуалізується у нестабільному суспільстві, що й відбувається сьогодні в Україні. Щоб людина дійшла згоди із самою собою, досягла гармонії, їй необхідно засвоїти знання належного й виробити власний спосіб комунікації зі світом як безумовною сутністю. Тобто, не що інше, як компроміс розумного егоїзму з манерами моралізованого прагматизму за наполегливою вимогою сьогодення, що пропонують формулу грамотної адаптації. Філософу іноді вдається передати почуття дійс-

ності одним реченням, в якому, мабуть, інтуїтивно схоплено "передчуття" істини. Саме передчуття, адже істину більшість визнає згодом [4, с. 78]. Це вже відомо. Тому не так легко свідомо (і прозоро для оточення) визначити власну життєву позицію, в якій здійснювати динамічний процес вибору між "добром" і "злом" із постійною корекцією вибору совістю та соромом, апелюючи до історично визнаних і виправданих ціннісних установок та орієнтацій.

Цінність життя людини – в її цілісності. Досягнення останньої потребує постійної роботи над собою, впевненого та морального слідування поставленій цілі. Християнська мораль пропонує людині вибір у недосконалому світі. За об'єктивним виміром – це світ спокус, суперечностей, тріумфу недосконалості та лицемірства; зло-дійства, каяття без покаяння, але сподівання на перспективу раю. Очевидним є й те, що часто позитивно оцінюється не професійність, а підлабузництво, не відданість, а хитрість, не скромність, а самовозвеличення. Мабуть, і богині Діке та Феміда не бажають бачити істину. Християнська мораль на неї (істину) вказує, але істина своїх апологетів не захищає. Однак повинен бути той шлях, який веде людину до гармонії, до щастя без каяття. Варто шукати його між двох полюсів людської природи – раціонального та ірраціонального.

Характеризуючи сучасний рівень взаємин науки та релігії, можна зазначити, що їх поліфонічний простір не позбавлений взаємопроникнення. Когнітивна здатність людини успішно конкретизується новими відкриттями у сфері прикладних наук. Однак проблема відповідності моральних цінностей запитам епохи, де людина поспішає встигнути за короткий строк досягти максимально можливих матеріальних благ, потребує глибокого аналізу, а іноді й переосмислення аксіологічного потенціалу моралі. Хоч у науковому дослідженні й присутня компонента авторського бачення, розуміння, тлумачення, все ж спроба обґрунтування істинності цінностей має грамотно поєднувати в собі як універсальні, так і персонально значущі імперативи.

Сучасна людина у своїх вітальних мотиваціях вибору шукає не тільки гаранту успіху (завдяки успішній маніпуляції власними знаннями та довірою інших), а й бажає отримати та зберегти хорошу репутацію. Варто зазначити й те, що моральний самоаналіз ще не став масовим явищем (як і свідомо релігійність), проте у кожному суспільстві є особистості, які спонукають інших (більшість) до переосмислення життєвих цінностей своєю моральнісною позицією, здатністю мати власну точку зору, вмінням відстоювати свої інтереси, мати персональні моральні принципи, співзвучні історично сталим, універсальним позитивним принципам суспільної моралі [3, с. 15]. Свідомість постає перед людиною обов'язковою умовою вибору та критерієм моральності. Мораль існує не як автономна субстанція, а як особлива властивість світу, що перебуває у постійній взаємодії з іншими його проява-

ми. Тому звернення людини до своєї сутності, самозаглиблення, спроба переосмислення системи загально визнаних цінностей, а також свого власного світогляду, сенсу життя є типовим явищем у генезі етичної думки. Етичний абсолютизм відкриває дорогу предметному різноманіттю світу, базуючись на тому, що в природному немає нічого ганебного. Однак це не означає, що матеріальні цілі, вся сукупність життєвих благ утворить деяку морально нейтральну область, в якій можна досягти свідомого виправдання винятку відступу від морального табу. Ідея абсолютної (теоретичного рівня) моралі апелює до двох рівнів мотивації: правила (прийнятої, обов'язкової для всіх норми) та винятку, як необхідного поодинокого але об'єктивно обґрунтованого відступу від правила (норми суспільної моралі). Щоб людина дійшла згоди із самою собою, досягла гармонії, їй необхідно знайти власний спосіб комунікації зі світом, присутність в якому є вимогою вибору та діяльності. Людина повинна правильно орієнтуватись у виборі між бажаним, належним і необхідним. Їй слід усвідомлювати свої прагнення в житті, зрозуміти що "добре" і що "погане". Це означає стати неупередженим арбітром відносно власної поведінки, відповідати на пропозиції життя через призму "Я – діючого" та "Я – оцінюючого", стати власним суддею "по той бік добра і зла". У такий спосіб людина облагороджує своє життя, послідовно і зрозуміло його буде: жити сьогодні, оцінюючи життя через спектр вічності. Саме так, мабуть, і повинно відбуватись у взаєминах людини та світу (матеріального і соціального). У дійсності, технічний прогрес значно полегшив вітальну (у тому числі егоїстично споживацьку) долю людини: знання стають умовою успіху у здобутті матеріальних благ, які, у свою чергу, спонукають людину до боротьби за владу (на різних рівнях), яка завжди була найбільшою спокусою та випробуванням гідності (власної та інших людей у процесі взаємин).

Оскільки мораль є одним із атрибутів людяності і намагається охопити сенс причетності людини до життя, визначити її актуальність у сучасному світі, потрібно визначити основні напрями прикладної, моральної об'єктивізації індивідуума. Природа людини полягає в тому, щоб вона не тільки динамічно залишала власну конструктивну компоненту в еволюції суспільства, а й отримувала, з одного боку, позитивний результат само-тестування на предмет логічності "обраної життєвої позиції", з іншого боку – мала підтримку з позиції оцінки сумління (людина повинна мати внутрішню переконаність і оптимістичні сподівання щодо власної життєвої присутності). Переважно життя людини оцінюється через призму лінійного темпорального виміру, проте її самореалізація, маючи складний синергетичний процес в основі, часто схоплює час під кутом інтеграції минулого і сучасного, так би мовити періодично проходить логічний контроль, апелюючи до традицій, чи до позитивного минулого, яке об'єктивувало та виправ-

дало її творчий пошук. В екзистенції індивіду актуалізувалось питання темпоральної верифікації цінності, яка конкретизується у намаганнях знайти розумний компроміс у вертикалі історично сталих та історично рухомих аксіологічних орієнтирів.

Загалом кожна історична епоха застосовувала свій механізм впливу на свідомість індивіду, через нормативний метод підкоряла особу потребам колективу (Стародавня Спарта, Європа у період феодалізму, початок Нового періоду, сучасний затяжний етап пошуку самовизначення в Україні), були періоди, в яких людина, переживаючи соціальну кризу, шукала порятунку в колективній діяльності. Беручи до уваги історичний досвід, з'явилась можливість знайти відповідну тенденцію до соціалізації індивіду сьогодні. Через призму моральних цінностей людина усвідомлює свій культурний рівень як багаж і потенціал, які дають можливість швидше адаптуватися до дійсності. Феномен реалізації людського інтелекту неоднозначно вплинув на психологічний, душевний стан людини, індивід, будучи безпосереднім учасником прогресу, опинився в ситуації подвійних домагань: залежності від прогресивного технічного розвитку, який не залишає права на відступ, з одного боку; з іншого – людина, яка іноді виконує певну соціальну функцію (виконую обов'язок не тому, що це мені приносить задоволення, а через потребу забезпечити бажаний рівень власного життя), потрапляє у потік інформації, яка спонукає до осмислення та переосмислення існуючих моральних цінностей щодо співвідношення дійсного і належного. Тобто, стає власним зовнішнім суддею цінностей – і як прояву монади соціуму, коли обставини діяльності не вибираються, а моделюються; і внутрішнім голосом сумління стосовно моральнісної позиції [1, с. 217]. Остання часто стає свідком відвертого цинізму у сфері соціальної поведінки, чи то лицемірства, які у конкретних випадках відіграють роль соціальних щаблів по вертикалі, завоювання людиною впливової позиції виправдовує всі доступні засоби. У суб'єктивно виграшній ситуації людина критикує догматичні ідеали, свою епоху, повчає інших, а сама поводить себе аморально. Постає потреба вибору критерію оцінки та ціннісних орієнтирів у ситуації контролю пересічною людиною: кому довіряти, реальній постаті, яка успішно самореалізується (це не означає, що морально), чи історично сформованим імперативам, які орієнтують людину на громадську думку, її репутацію, обраний нею шлях із застосуванням конструктивних прозорих і прийнятних засобів для досягнення мети. Потрібно зазначити, що громадська думка і репутація – явище досить складне, орієнтуватись варто не на штучно створену характеристику, а на динамічний характер поведінки людини. Ще давня антична етична думка зауважувала, якщо позитивна репутація пропонується над-переконливо, слід замислитись, чи так воно насправді.

У перспективі діяльності людини припускається компонента постфактум (або результат мене виправдає), проте це питання потребує окремого розгляду. У самореалізації людина хоч теоретично орієнтується на позитивні моральні цінності, періодично у своїх вчинках апелює до любові до ближнього (відомий альтруїзм). По своїй природі людина тяжіє до індивідуалізму (усвідомлена свобода бути собою, діяти самостійно згідно з власними переконаннями і власним прагматизмом). Вітальні прояви особи хоч і спрямовані на загальне суспільне благо, архетипом мають егоїстичну природу. Першу вичерпну характеристику індивідуалізму та егоїзму запропонував Т. Гоббс. Актуалізоване і виправдане питання соціального договору який опирається на: усвідомлене природне бажання людини, наміри, мотивацію, результат; здатність побачити свою поведінку очима іншого; апіорна здатність враховувати наміри і дії інших осіб у типовій ситуації з позиції "ніхто собі не ворог"; розумні люди завжди між собою домовляться. Сукупність альтернатив конкретизується в раціональному егоїзмі. Індивід усвідомлює локальну залежність від суспільства, обґрунтовує принцип розумного накопичення, який мотивує та виправдовує його поведінку. Така позиція передбачає свідому кооперацію односторонніх або зацікавлених осіб, які інтегровані з позиції отримання матеріальної вигоди чи матеріального підтвердження фізичних та інтелектуальних затрат людини. Сьогодні технічний розвиток закономірно став абстрактним експлуататором людини, проте сучасний стан суспільства накладає стандарти успішності, яка підтверджує глибину знань людини у практичній філософії.

Невід'ємною компонентою моральної об'єктивації людини постають її альтруїстичні закономірні послідовні вчинки. Звичайно в альтруїзмі важко уникнути принципу вибірковості, але це прикладна переконлива любов до ближнього, адресне ж втілення її стає успішним при бажанні допомогти (іншому і собі) одночасно присутнім з обох сторін. Отже, моральна претензія на владу стала двостороннім домаганням: зберегти матеріальні блага; створити умови їх примноження та контролю за ситуацією, якою бажано керувати. Ця ідея має для людини практичний зміст. Ситуація конфлікту моральних кодексів стимулює етичні міркування, спрямовані на переосмислення основ моральності й основних моральних принципів. При цьому можливі різні етичні стратегії: догматична, яка сприймає вимоги життя примітивно, обмежено; релятивістська, яка взагалі ставить під сумнів існування єдиної моралі. Однак можлива ще одна стратегія, що в історії європейської культури була домінуючою і яку можна назвати критичною. Її сутність у тому, що здійснюється критика моральної свідомості і виробляється нове розуміння моралі, по відношенню до якого кодекси, що конфліктують, виявляються рівноправними. Таким чином, між собою зіштовхуються норми поведінки, що інтерпретуються як мо-

рально нейтральні. Доводиться, що зв'язок цих поведінкових стереотипів із мораллю є випадковим. Отже, виробляється більш широке розуміння моралі, що вже не пов'язує моральні чесноти з тим, чи підкоряється особа механічному дотриманню штучних імперативів соціальних норм поведінки, чи свідомо керується сумлінням як внутрішнім суддею. Тут варто апелювати до ціннісних аспектів моралі за Ф. Ніцше, конкретизованої філософом у двох типах особистості (аристократичного та рабського), які з аналітичного міркування є ідеалізовано формальними, проте, не позбавленими вітальної дійсності і сьогодні. Потрібно зазначити, що моральнісний вимір типів особистості вперше поглиблено досліджує Аристотель, аналізуючи мораль аристократичну та плебейську. Таким чином, вітальна позиція аристократа перегукується із аристотелівським образом "за правом гордого".

Зосереджуючи увагу на етичній теорії Ніцше, варто зазначити, що не стільки характеризується реальна особа, скільки філософ присвоює індивіду ті морально-психологічні якості, які для Ніцше були віртуальним втіленням, креативною компенсацією його нереалізованих життєвих можливостей. Тому, даючи оцінку моральним теоріям Ніцше, варто брати до уваги і мотивацію його висновків. Зрозумілою і справедливою є критика філософом історичної генези морального образу християнина щодо об'єктивації цінностей, але це спонукає до категоричного нігілізму цінностей або створення у відповідь нового стереотипу. Дійсно, Фрідріх Ніцше рабський тип моралі пов'язує з християнським ідеалом атрибутивно релігійної особи – переважно слабкої, лицемірної, егоїстичної у претензії на вічне життя. Її моральними імпульсами керує страх, що конкретизується у боязні припустись гріха, цим викликати гнів Божий, втратити шанс на спасіння, не попасти до раю [5, с. 256]. Але є ще каяття. Однак, саме воно, не по формі, а по змісту стало фокусуючим моментом, адже каяття, переважно, не несе свідомого розкаяння у людини, яка усвідомила, що гріх – невід'ємний її атрибут, це та тінь, яку особа постійно оновлює через свою недосконалість, слабкість... Для більшості воно (каяття) є циклічним атрибутом віруючого. Це негативна компонента образу віруючого. Позитивний момент вбачається у тому, що людина керується принципами християнської моралі, пам'ятаючи про можливість піднесеності, святості у своєму земному житті. Незважаючи на численні суперечності у своїй онтологізації, християнська мораль звернена до особистості, вона апелює до совісті людини, і саме це забезпечує її популярність та актуальність. Потрібно зазначити, що не завжди лише релігійність спонукає до способу життя за критерієм совісті. Ця ідея спонукає до переоцінки цінностей від стихійного домінування матеріальних над духовною величиною людини (але не заміну одних іншими, гармонійність і міра (помірність) у всьому контролювана здоровим глуздом індивіду). Вона покликана підняти людину над

буденністю, спрямувавши її погляд у вище буття, але не знецінити зміст земного життя. Загалом, свідомо релігійність особи позитивно впливає на її адаптацію до життя. Людина почувається потрібною та захищеною. Віра їй додає впевненості та сенсу в житті, релігійні почуття гармонізують її. Отже, переосмислення потребують не самі цінності, а афективні стимули, які спонукають людину до компромісу хитрості з совістю, який можна нейтралізувати через каяття і морально відкупитись від гріха. Проблема останнього в етиці досліджена дуже поверхово, філософська аналітика вважає його етіологію релігійною. Можливо, однією із причин та мотивацій моральної самоорганізації є вдалі прийоми його свідомого уникання. Така поведінка притаманна аристократичному типу людини.

У його вітальній адаптації спостерігається динаміка персональної верифікації моральних цінностей, максимально наближених до позитиву, морального абсолюту. Фокусуючим елементом в оцінці постає ставлення до моральних цінностей самої людини, у її здатності розпоряджатись моральною свободою вибору та відповідальності. Варто згадати про погляди А. Швейцера стосовно автономності та самості індивіду в добрій волі його вчинку. Людина долає важкий шлях саме творенням, апелюючи до сили волі, бажання та свідомості бути саме такою "для себе", часто всупереч обставинам (йдеться про відмову від примітивної спокуси задля утримання поваги до себе). Отже, шлях морального прозріння людина проходить заново для себе, саме тому духовна, моральна, іманентно психологічна сфери життя індивіду не піддаються формалізації (хоча є така примітивна спроба типізації у практичній психології та соціології). Моральна конструкція індивіду формалізації не підлягає, навіть за умов певних типових елементів [6, с. 221].

Дійсно, моральний вибір можливий лише за наявності свободи, широти знань і моральної грамотності людини. По суті ця, на перший погляд, банальна умова є принциповою у ціннісній орієнтації людини як аристократичного, так і релігійного моральних типів. Розв'язання загальнофілософської та етичної проблеми вибору пов'язане із з'ясуванням природи і сутності людини, її *свободи* – здатності людини діяти відповідно до своїх інтересів і цілей, враховуючи знання законів об'єктивної необхідності. Керуючись моральними мотивами, людина орієнтується на найвищі, безумовні вселюдські цінності, зважає на ймовірність морального осуду в разі недотримання моральних вимог. Оскільки моральний осуд не передбачає примусових, організаційних санкцій, то суб'єкт може здійснювати цей вибір самостійно.

Найвищі, безумовні людські цінності фіксуються в категорії "добро", а все те, що йому суперечить, відображається в категорії "зло". Людина лише тоді здійснює справді моральний вибір, коли пропонувані людством уявлення про найвищі абсолютні вселюдські цінності визначаються не лише її мисленням, а й почуттями та волею.

Наявність морального обов'язку, сумління ще не є гарантом життєдіяльності людини згідно з моральними вимогами, оскільки така життєдіяльність передбачає відповідний розвиток волі, яка залежить не лише від свідомості, а й від життєвого досвіду, звичок чинити відповідно до морального обов'язку та обов'язку перед собою. У понятті "моральний обов'язок" моральні вимоги пізнаються, визнаються й оцінюються абстрактно, що виявляється у принциповому визнанні людиною необхідності зважати на громадську думку, у схильності до позитивного оцінювання моральних норм та їх прийняття.

Моральний обов'язок реально виявляється в численних обов'язках, а бути вимогливим до себе у всіх сферах життєдіяльності нелегко. Одні люди вважають священними обов'язки щодо сім'ї, але недооцінюють або ігнорують моральні вимоги в інших сферах життя, наприклад на виробництві. Інші нехтують моральними вимогами в сімейних стосунках, проте є самовимогливими в інших сферах життєдіяльності. Керуючись конкретним моральним обов'язком, людина може поступово виробити звичку чинити згідно з ним, наприклад, бути ввічливою. Така поведінка, викликаючи духовно-емоційне задоволення, починає самостимулюватися і стає типовою рисою характеру людини. Якщо для одних людей моральна вимога бути ввічливим стає само-вимогою, закріплюється як моральна якість, то для інших може на все життя залишитися зовнішньою, чужою, непринятною. Дехто навіть хизується своєю грубістю. Парадоксально, але грубість, брутальна поведінка іноді збуджують насолоду, і такі люди починають не просто хизуватися своєю поведінкою, а й своєрідно утверджуватися, чинячи зло. Зокрема моральний цинізм притаманний слабким особам, які мають певну відповідальну (адміністративну, управлінську) посаду і неадекватну самооцінку. У підсвідомості вони невдоволені собою, не впевнені в собі, але критику спрямовують на підлеглих. Таким чином, лицемірна перед собою особа, утримуючи владні позиції, насаджує анти-цінності, що й призводить до внутрішніх конфліктів на різних рівнях. З іншого боку, вона може й не усвідомлювати власної хибності через посередні інтелектуальні й моральні здібності.

Позитивні моральні установки виконують переважно репресивну функцію по відношенню до самої людини саме у площині соціальної активності, де особа передбачає можливу перспективу, оцінює шлях досягнення її і зважає на громадську думку, принаймні авторитетних і гідних осіб, погляди яких бере до уваги. Тому другий парадокс у тому, що моральність не спонукає до матеріальної заможності, впливовості, влади. Від такої примусової пасивності інтелекту і моралі страждає наше суспільство, бо авантюризм, безвідповідальність, лицемірство і, як наслідок, безпорадність ведуть до багаторівневої деградації нації. На жаль, не спрацьовують функції контролю і критичного осмислення моральних настанов людини, які реалізують передусім такі форми її

самосвідомості, як совість і сором. При цьому центральну, основоположну роль у всій системі моральної самосвідомості відіграє совість, яку попередньо можна було б описати як внутрішнє духовне осмислення людиною цілісності своєї життєвої реалізації під кутом зору її принципової моральної оцінки. Слід звернути увагу саме на переосмислення нашого життєвого укладу, менталітету, який потрібно лікувати моральним самоаналізом і самовихованням у душі конструктивної, відповідальної і наполегливої діяльності, яка перш за все робить осмисленим життя самої особи. Для нашого часу і в нашій державі цей діагноз підтверджується у діапазоні від позитиву до негативу. У результаті самореалізації людина відповідає за свої вчинки не стільки перед громадською думкою, скільки перед самою собою.

Отже, однин із висновків про причетність людини до поліфонії життя можна сформулювати так: цінність життя індивіду, з одного боку, в його цілісності, з іншого – у його відкритості життю, у розумінні його мінливості й умінні знаходити у динаміці змін свою нішу, зберігаючи оцінювально-ціннісний баланс самореалізації, здатності бути моральним критерієм і порадиником для себе. Орієнтуючись на моральні цінності, людина повинна пам'ятати, що її моральність – більшою мірою її життєва мудрість, яка допомагає знайти свою нішу в соціумі, і лише частково спроба коригувати світ за своєю вимогою, власним ціннісним виміром. Потрібний компроміс, який на основі моральних цінностей гармонізує соціум. Таким компромісом має стати здатність людини бути помірною у власних претензіях, поблажливою, розуміючою у ставленні до інших, однак, коли того об'єктивно вимагає ситуація, вміння відстояти свою позицію. Також ціннісна установка завжди має орієнтуватись на універсальні блага, на гармонізацію соціального світу. Розумний компроміс між вічними та темпоральними цінностями полягає у здатності людини визначити для себе той спосіб поведінки, в якому поєднується претензія на досягнення досконалості, абсолюту, але й залишається право на вміння жити "тут і тепер".

Готовність до самоосмислення та переосмислення теоретичних цінностей та ідеалів актуалізує сам процес життя індивіду. Плюралізм думок, доступність інформації та її кількість мобілізують і живлять когнітивну сутність людини. Людина поважає себе тоді, коли теоретично виправданий моральний конструктив саме з її ініціативи виправдовує себе у практичній сфері, адже моральний позитив актуалізується в діалозі людини зі світом в його абсолютному вимірі через постійну конкретну суспільно конструктивну діяльність. Позитивні моральні цінності стають саме такими у темпоральному критерії та емпіричному досвіді. Людина повинна збагнути, що її чесноти, її успіхи є також результатом сприяння їй у цьому з боку суспільства, тому повинна бути, можливо, унікальна, але позитивна відповідь своєму часу, своїй епосі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Дробницький О. Г.* Понятіе морали / О. Г. Дробницький. — М., 1974.
2. *Лой А. М.* Моральність як чинник цивілізованості та культури / А. М. Лой // *Філософ. думка.* — К., 2004. — № 5.
3. *Келле В. Ж.* Интеллектуальная и духовная составляющие культуры / В. Ж. Келле // *Вопр. философии.* — М., 2005. — № 10.
4. *Клюзова М. Л.* Этика как апология жизни (от рационализма к экзистенциализму) / М. Л. Клюзова // *Вопр. философии.* — М., 2005. — № 10.
5. *Ницше Ф.* К генеалогии морали. Собр. соч. в 2-х т. / Ф. Ницше. — Т. 2.
6. *Швейцер А.* Культура и этика / А. Швейцер // *Благоговение перед жизнью.* — М., 1992.
7. *Шичанина Ю. В.* Феномен иномерности: человеческое и сверхчеловеческое / Ю. В. Шичанина // *Философ. науки.* — М., 2004. — № 5.